

ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Белозьорова Н. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-9885-4092

Нікітенко С. В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 року навчання факультету
початкового навчання
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна

Анотація. У тезах розглянуто формування медіакомпетентності молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Розмежовано технічне користування цифровими засобами та усвідомлену роботу з медіаповідомленнями. Показано зв'язок критичного мислення з безпечною поведінкою: молодші школярі має помічати сумнівні відомості, ставити запитання про джерело повідомлення, обережно ставитися до поширення особистої інформації та знати, до кого звернутися по допомогу. Запропоновано приклади навчальних ситуацій, придатних для онлайн-уроків та самостійної роботи за підтримки дорослих. Обґрунтовано значення послідовної співпраці вчителя і родини та добору матеріалів відповідно до віку молодших школярів.

Ключові слова: медіакомпетентність; молодші школярі; дистанційне навчання; критичне мислення; безпечна поведінка; медіаповідомлення; цифрове середовище.

Abstract. The paper examines the development of primary school pupils' media competence in distance learning. It distinguishes technical use of digital tools from thoughtful engagement with media messages. The connection between critical thinking and safe behaviour is explained through pupils' ability to notice questionable information, ask about its source, protect personal information and seek help when needed. The paper offers examples of learning

situations suitable for online lessons and independent work supported by adults. It emphasises age-appropriate materials and consistent cooperation between teachers and families.

Keywords: media competence; primary school pupils; distance learning; critical thinking; safe behaviour; media messages; digital environment.

Дистанційне навчання змінює не лише місце, з якого молодший школяр долучається до уроку. Значна частина навчальних дій відбувається через цифрові повідомлення: молодший школяр отримує посилання, переглядає відео, читає інструкції на платформі, шукає зображення, надсилає власну роботу та спілкується з учителем та однокласниками онлайн. У такому середовищі йому потрібно поступово навчитися не тільки користуватися пристроєм, а і розуміти зміст отриманої інформації та діяти обачно. Саме тому розвиток критичного мислення та безпечної поведінки доцільно розглядати як взаємопов'язані складники медіакомпетентності.

Для української освіти ця тема має практичне значення. Зокрема, у матеріалі ЮНІСЕФ про стан освіти в Україні вказано, що учні, особливо в регіонах із безпековими обмеженнями, продовжують залежати від дистанційних форматів. Обмежений доступ до пристроїв, нестабільний інтернет та перебої з електропостачанням ускладнюють участь у навчанні та взаємодію з учителем, зокрема для молодших учнів [1, с. 2]. У цих умовах навчальні завдання з медіакомпетентності мають бути короткими, зрозумілими та доступними також тоді, коли молодший школяр не може тривалий час перебувати на онлайн-уроці.

Державний стандарт початкової освіти передбачає роботу молодших школярів з інформацією та медіатекстами в мовно-літературній освітній галузі, а також використання цифрових засобів та безпечні способи діяльності в інформатичній освітній галузі. Отже, формування медіакомпетентності можна пов'язувати з різними навчальними предметами: читанням повідомлень, аналізом зображень, підготовкою власних висловлень та виконанням завдань на освітній платформі [2].

Медіакомпетентність молодшого школяра не тотожна його вмінню швидко відкривати застосунок чи виконувати дії за інструкцією. Учень початкової школи може впевнено користуватися планшетом, але довіряти кожному яскравому заголовку, не розпізнавати рекламу або надсилати особисті відомості у відповідь на випадкове повідомлення. Технічні навички дають змогу виконати дію в цифровому середовищі. Медіакомпетентність допомагає зрозуміти, чому саме таку дію варто або не варто виконувати.

UNESCO розглядає медіа- та інформаційну грамотність як сукупність компетентностей для критичної взаємодії зі змістом повідомлень, джерелами інформації та цифровими технологіями.

Організація пов'язує її, серед іншого, з реагуванням на неправдиву інформацію та захистом приватності [3]. Проте зміст та способи навчання мають відповідати віку. Молодшому школяреві не потрібно доручати самостійну перевірку складних новин. Першим кроком для нього є звичка помічати, що інформація може потребувати уточнення.

У межах наших наукових тез медіакомпетентність молодшого школяра розуміємо як здатність за підтримки вчителя та родини працювати з доступними за віком медіаповідомленнями, ставити запитання про їхнє джерело та призначення, створювати власні прості повідомлення і дотримуватися правил безпечної взаємодії онлайн. У цьому визначенні критичне мислення і безпечна поведінка пов'язані. Щоб вирішити, чи переходити за посиланням, чи поширювати повідомлення, чи відповідати незнайомому співрозмовнику, молодшому школяреві потрібно зупинитися, помітити сумнівну ознаку та обрати наступну дію.

Розвиток критичного мислення в початковій школі доцільно починати з простих запитань: «Хто це повідомив?», «Звідки це відомо?», «Для кого створено повідомлення?», «Що я ще маю з'ясувати?». Наприклад, під час онлайн-уроку вчитель показує два короткі оголошення про подію. В одному зазначено організатора, час та місце, а в другому є лише заклик негайно натиснути на посилання. Молодші школярі порівнюють повідомлення та називають відомості, яких бракує. Завдання не у тому, щоб оголосити будь-яке незвичне повідомлення неправдивим, а в тому, щоб навчитися не діяти поспіхом.

Інший доступний спосіб - робота із зображенням та підписом до нього. Вчитель показує фотографію без підпису та пропонує кілька можливих пояснень того, що відбувається. Потім відкриває додаткові деталі зображення або повідомляє, за яких обставин воно було зроблене. Молодші школярі обговорюють, як нові відомості змінили їхнє перше припущення. Під час дистанційного навчання таке завдання можна виконати в усній розмові, за допомогою короткого опитування чи в навчальному чаті. Воно не потребує складного застосунка, але допомагає молодшим школярам побачити різницю між тим, що вони справді знають, та власним припущенням.

Важливо навчати молодших школярів розрізняти факт, думку та спонування до дії на зрозумілих їм прикладах. Повідомлення «Заняття почнеться о дев'ятій» містить відомість, яку можна звірити з розкладом. Вислів «Це найцікавіше заняття» передає оцінку. Заклик «Натисни зараз, інакше втратиш подарунок» намагається вплинути на поведінку. Коли молодші школярі помічають ці відмінності в коротких текстах, їм легше орієнтуватися й у повідомленнях, які вони бачать поза навчальною платформою.

Дистанційне навчання створює особливі ситуації, пов'язані із захистом особистої інформації. Молодші школярі можуть користуватися навчальними акаунтами, надсилати фото виконаних робіт, брати участь у відеозустрічах. Вони мають поступово розуміти, які відомості можна повідомити в

навчальному середовищі, а які не слід передавати стороннім людям. У програмі UNESCO захист особистої інформації, керування приватністю онлайн і розуміння того, що цифрові дії залишають дані, визначено складниками медіа- та інформаційної грамотності [4]. Для молодших школярів ці питання варто пояснювати через короткі уявні ситуації, не просячи їх демонструвати справжні паролі або особисте листування. Наприклад, на онлайн-уроці можна обговорити повідомлення: «Невідомий учасник гри просить надіслати фото, щоб додати тебе до команди» або «Хтось написав, що знає вчителя, і просить пароль від навчального акаунта». Учні початкової школи мають пояснити, що саме викликає сумнів, чого не слід робити та до кого звернутися. У цьому завданні знання правила поєднується з його застосуванням. Важливо також не перекладати на молодшого школяра всю відповідальність за цифрову безпеку: налаштування доступу, добір платформ та підтримка в складній ситуації залишаються завданнями дорослих.

Безпечна поведінка охоплює також спілкування з однокласниками. У навчальному чаті коротка фраза може прозвучати різко, навіть якщо автор не мав такого наміру. Учитель може запропонувати учням змінити повідомлення «Ти все зробив неправильно» так, щоб допомогти однокласникові виправити роботу. Інша ситуація - пересилання скриншота чужої відповіді або фотографії без дозволу. Такі приклади дають змогу пов'язати цифрову поведінку зі знайомими для молодших школярів правилами поваги до інших.

Окреме місце посідає вміння звертатися по допомогу. Навіть добре підготовлений учень може випадково побачити тривожне зображення, отримати неприємне повідомлення або перейти на незнайому сторінку. Йому потрібен зрозумілий порядок дій: припинити спілкування чи перегляд, нічого не надсилати у відповідь і повідомити дорослого, якому він довіряє. У посібнику ЮНІСЕФ для батьків молодших школярів віком 6-10 років наголошено на домовленостях щодо використання інтернету та розмові про те, чим учень займається онлайн [5]. Школі важливо підтримати таку розмову: молодший школяр має знати, що після звернення по допомогу його вислухають, а не звинуватять у тому, що сталося.

Формування медіакомпетентності в дистанційному навчанні потребує регулярності, але не обов'язково окремого тривалого заняття щоразу. На уроці української мови молодші школярі можуть порівняти заголовок зі змістом короткого повідомлення. Під час читання - з'ясувати, хто розповідає історію та які відомості підтверджують висновок. На уроці з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» - обговорити, де шукати відповідь на навчальне запитання. Перед спільною роботою в чаті - пригадати, яку інформацію можна надсилати та як коректно звертатися до співрозмовника. Такі короткі дії поступово стають звичною частиною навчання. Під час добору завдань слід враховувати обмеження дистанційного формату. Не всі молодші школярі можуть одночасно відкривати кілька сторінок або працювати з великим відео. Тому одне навчальне завдання має перевіряти конкретне вміння та бути

виконуваним навіть за нестабільного зв'язку. Наприклад, замість пошуку сумнівних повідомлень у відкритому інтернеті вчитель сам готує два-три безпечні приклади. Молодший школяр може порівняти їх на екрані під час уроку або отримати в доступному файлі для роботи пізніше. Такий добір також убезпечує молодших школярів від випадкового зіткнення з неприйнятним за віком змістом.

Оцінювати розвиток медіакомпетентності варто за діями молодшого школяра в навчальній ситуації. Чи може він запитати про джерело повідомлення? Чи відрізняє відомість від особистої оцінки? Чи пояснює, чому не слід відповідати на підозріле прохання? Чи знає, до кого звернутися? Короткі ситуаційні завдання та обговорення відповідей дають учителеві більше інформації, ніж перевірка запам'ятованого переліку правил. При цьому правильну відповідь під час уроку не можна автоматично вважати доказом того, що учень завжди діятиме так само без підтримки дорослого.

Співпраця з родиною є необхідною, оскільки в умовах дистанційного навчання значна частина цифрової діяльності молодшого школяра відбувається вдома. Учитель може повідомляти батькам, яке правило або спосіб аналізу відпрацьовує клас, та пропонувати коротке запитання для розмови після уроку. Наприклад: «Що ти зробиш, якщо незнайомець надішле посилання?» або «Як зрозуміти, хто створив це повідомлення?». Послідовність між шкільними завданнями та повсякденним онлайн-досвідом допомагає учневі застосовувати засвоєне поза межами конкретного уроку.

Висновки. Медіакомпетентність молодших школярів в умовах дистанційного навчання формується через регулярну роботу з доступними за віком медіаповідомленнями та розбір зрозумілих молодшим школярам цифрових ситуацій. Критичне мислення допомагає поставити запитання про джерело, зміст та мету повідомлення. Безпечна поведінка виявляється в обачному ставленні до особистих даних, відповідальному спілкуванні та готовності своєчасно звернутися по допомогу.

Практично важливо поєднувати ці складники в одному навчальному завданні. Молодший школяр не просто запам'ятовує правило «не переходь за невідомим посиланням», а вчиться помічати, чому конкретне повідомлення потребує перевірки та якою має бути його наступна дія. Вікова доступність прикладів, підтримка вчителя, участь родини та можливість виконати завдання за різних умов зв'язку роблять таку роботу придатною для дистанційного навчання.

Література

1. UNICEF. Better Learning and Skills in Ukraine. 2025. 5 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/53936/file/2025_Better%20Learning%20and%20Skills%20brief.pdf
2. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
3. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! URL: <https://www.unesco.org/en/articles/media-and-information-literate-citizens?hub=370>
4. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners. Module 8: Privacy, Data Protection and You. Paris : UNESCO, 2021. С. 226-245. URL: https://www.unesco.org/mil4teachers/sites/default/files/medias/fichiers/2023/10/Modules_8_CI%20MIL_CURRICULUM.pdf
5. ЮНІСЕФ Україна. Як зробити цифровий світ дружнім до дітей. Медіаграмотність та безпека вашої дитини. 12 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/15326/file/%D0%AF%D0%BA%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8>

[%20%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%BD%D1%96%D0%BC%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf](#)